

Ярош Ю. А.
магістрантка групи мСАГ-11
факультет педагогіки і психології
ТНПУ імені В. Гнатюка
Науковий керівник:
Поліщук В. А., д. п. н., професор

НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї ЯК КОМПЛЕКСНА СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА В УКРАЇНІ

Актуальність теми дослідження полягає у тому, що насильство є доволі розповсюдженим явищем та формами порушення прав людини (вчасності жінок) у світі, профілактика та протидія цьому явищу потребує доволі комплексної уваги та активної взаємодії всіх фахівців, котрі задіяні і займаються цим питанням. Більше 50% населення України потерпали від насильства в сім'ї впродовж свого життя. Йдеться не лише про фізичне насилля, а жорстоке поводження загалом, зокрема психологічне, сексуальне. Все що робиться супроти волі іншого члена сім'ї є виявом насилля. За деякими оцінками ця проблема стосується чи не кожної другої жінки, особливо складна ситуація у сільській місцевості, що пов'язано із стереотипами.

Мета статті є аналіз насильства в сім'ї, як комплексної соціальної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Насильство в сім'ї є комплексним явищем, яке зумовлене низкою чинників соціального, психологічного та економічного характеру. Такими чинниками можуть бути: економічна нестабільність; суспільно схвалювані стереотипи; нівелювання існуючих моральних та духовних цінностей; недотримання прав людини; визнані стереотипи щодо уявлень про типову чоловічу та жіночу роль в соціумі; відчуття вседозволеності та безкарності внаслідок недосконалого та корумпованого судочинства; соціальні проблеми та соціальна незахищеність; особистісні проблеми (нездійснене самовизначення, невідповідність життєвого сценарію дійсності, неузгодженість рівня домагань з наявними можливостями); невідповідність виховних ідеалів реаліям сучасного життя; негативний вплив телебачення та

ТНПУ MAGISTERIUM

інформаційних технологій тощо [1; 2; 3; 8].

Домашнє насильство має широкий спектр фізичних, психологічних та соціальних наслідків для всіх членів сім'ї, зокрема для його жертв та виконавців. Саме ці наслідки є причиною формування специфічних потреб, задоволення яких може бути значно полегшене завдяки застосуванню коректних соціально-психологічних технологій, форм і методів роботи з даною групою клієнтів.

Основними потребами жінок, які зазнали насильства в сім'ї, є потреби у захисті і безпечному притулку для себе та дітей; у працевлаштуванні для забезпечення собі і дітям проживання окремо від кривдника, забезпечення можливості виховувати дітей, брати участь у реабілітаційних заходах; потреба у тренінгових заняттях з відпрацювання навичок пошуку роботи, проходження співбесіди, написання резюме; потреба у відновленні психічного здоров'я, в емоційній підтримці; у подоланні залежності чи співзалежності; потреба у догляді за дітьми, у психологічній корекції. У вирішенні цих проблем жінки потребують фахової допомоги, зокрема й соціально-психологічної, надання якої відбувається у формі індивідуальної чи групової роботи.

Індивідуальна робота з жінками, які пережили насильство в сім'ї, може здійснюватися психологами у вигляді консультаційної, діагностичної та корекційної роботи. Окремим важливим напрямком професійної допомоги у межах зазначених технологій є соціально-психологічна робота зі співзалежністю. Особливості індивідуальної роботи з жінками-жертвами домашнього насильства, насамперед виявляються у консультуванні (кризовому, інформаційному, індивідуально-підтримуючому, мотиваційному), спрямованому на гармонізацію особистості тощо [3; 9]. Будь-яка консультація передбачає встановлення партнерських відносин, виявлення насильницької ситуації у сім'ї та обов'язкове врахування психоемоційного стану клієнтки. Сутність проблеми прояснюється шляхом збирання фактів, з'ясування відчуттів жінки, її ставлення до ситуації. Психолог може висловити свою думку щодо проблеми клієнтки, надати їй інформацію про те, як вона може вчинити вже сьогодні. Надалі обговорюється перспектива «втручання» в ситуацію

ТНПУ MAGISTERIUM

клієнтки. Під час первинного напів структурованого інтерв'ю особливу увагу звертають на емоційний стан жінок. Скривджені жінки впродовж першої зустрічі почуваються надзвичайно тривожно. Вони переживають з приводу того, що і як треба говорити. Консультант має створити довірливу та комфортну атмосферу, переконати жінку в тому, що вона може не розповідати все й одразу. Постраждала жінка має відчутти, що психолог є не критичним, дотримується принципу конфіденційності [1; 8]. Чимало жінок під час консультації виявляють низку емоційних реакцій, зокрема страх, злість, провину і навіть сумніви щодо власного психічного здоров'я. Консультанту слід заохочувати постраждалу дати вихід емоціям назовні. Лише потім жертва буде в змозі подолати їх. Надалі слід допомогти жінці подивитися об'єктивно на її ситуацію з різних ракурсів. Важливий аспект консультування – акцентування уваги на позитивних якостях постраждалої. Вона потребує допомоги у визначенні власних позитивних характеристик. Водночас варто звертати увагу на теперішній час, оскільки жінка може почуватися ніби у пастці й не бачити виходу [1; 2; 5].

Кризове консультування у більшості випадків здійснює психолог, і лише у разі необхідності (якщо вираженими є особистісні порушення) до роботи залучається лікар-психіатр. Кризове консультування також передбачає важливість надання психологічної підтримки з метою унеможливлення розвитку посттравматичного стресового розладу.

Основні принципи індивідуальної роботи з потерпілою від насильства – це доброзичлива увага під час консультативної зустрічі; обережність і виваженість висновків; незасудження; зберігання нейтралітету; пояснення та перевірка; чесність (якщо зараз консультант не знає відповідей, то чесно сказати про це); емпатія; не підтримування ілюзій клієнтки [4; 5, с. 130].

Окрім індивідуальної роботи з жертвами насильства, ефективним методом є групова робота. Використання тренінгових (групових) програм є дуже дієвою формою організації терапевтичного процесу при подоланні наслідків насильства. Основне завдання таких програм полягає саме у проведенні взаємного дослідження, отриманні знань про власну особистість. Традиційно тренінг застосовують для розвитку

ТНПУ MAGISTERIUM

навичок самопізнання, саморозуміння, рефлексії, зміни ставлення до себе й інших, вироблення навичок саморегуляції, розвитку емоційної гнучкості, для покращення соціальної адаптації учасників, поглиблення досвіду психологічної інтерпретації інших людей. Його можна розглядати як спосіб перепрограмування моделі управління раніше сформованою поведінкою людини [1; 2].

Прикладом групового догляду, спрямованого на надання допомоги у вирішенні проблем у жінок, які зазнають насильства в сім'ї, є кризовий центр. Діяльність кризового центру базується на моделі комплексної професійної допомоги, яка включає надання таких послуг, як: притулок, цілодобовий телефон довіри, кризове консультування, консультації юриста, психолога, соціальний супровід, переадресація, представництво інтересів, групи підтримки, просвітницька робота [1; 2; 3].

Загалом, головним завданням працівників центру є: наснажити жінку, зменшити негативні наслідки нанесеної травми, показати їй варіанти виходу з кризи та допомогти прийняти рішення щодо свого майбутнього. Діяльність працівників кризового центру базується на стандартах конфіденційності, професіоналізму, поваги до вибору клієнта, безумовного позитивного ставлення та розподілу відповідальності. Важливого значення у наданні допомоги жертвам насильства в сім'ї набули моделі роботи із співзалежними жінками. Майже все те, що відбувається у житті жінки, постраждалої від насильства, має ознаки співзалежності: клієнтка-жертва може не знати, що існує щось краще, ніж те, що вона проживає. Одне з найбільш прихованих почуттів жертви – це гнів, який має бути якимсь чином «виправданий», перш, ніж він буде виражений. Хтось має бути «винним» за всі нещастя у сім'ї. Часто ним у дисфункційній родині виявляються діти. Жінка, яка виступає в ролі жертви свого чоловіка, стає кривдником по відношенню до своїх дітей або інших членів родини [1; 9]. Найбільшого поширення у світовій практиці набули такі форми роботи із залежністю й співзалежністю: індивідуальна та групова психотерапія; сімейна психотерапія; подружня психотерапія, а також підкріплення у вигляді відвідування груп самопомоги; читання спеціальної літератури,

що стосується даної проблеми. Можливою формою допомоги співзалежним є просвітництво як стартова позиція для ідентифікації проблеми співзалежності; психологічна підтримка і самодопомога [1; 2; 9, с. 69].

Оскільки у свідомості жінок, які зазнають насильства і перебувають в стані співзалежності, закріплюються моделі невпевненої, тривожної, агресивної поведінки, то ефективним методом втручання та надання допомоги є проведення тренінгу асертивності, основними цілями якого є: підвищення проінформованості про права особистості; формування вміння розрізняти невпевнену, впевнену та агресивну поведінку; навчання вербальним і невербальним навичкам впевненої поведінки [9, с. 70].

Не менш важливою, ніж надання підтримки потерпілим жінкам, є соціально-психологічна робота з чоловіками-кривдниками, адже ефективна боротьба з насильством в сім'ї потребує комплексного бачення проблеми, що включає запровадження нових методів поводження з чоловіками, які здійснюють насильство у сім'ї, а також діяльності, що концентрується на чоловіках загалом.

Після проходження корекційної програми особи, які вчинили насильство в сім'ї або належать до групи ризику щодо його вчинення, отримують знання про поняття «насильство» та «насильство у сім'ї», можливі його наслідки та відповідальність за вчинення [1; 8]. Також вони розвинуть уміння розпізнавати спускові механізми вияву агресії та розрізняти власні почуття й почуття інших людей у ситуації конфлікту, аналізувати власні дії в ситуації насильства в сім'ї та визначати свої можливості на шляху до життя без насильства; контролювати прояви гніву та агресії щодо інших людей, аналізувати конфліктні ситуації та визначати власну роль в їх вирішенні, розв'язувати конфлікти; розуміти власні кордони та поважати кордони інших людей; налагоджувати та використовувати ефективну комунікацію; аналізувати власні потреби та потреби близьких людей, визначати перспективні цілі на майбутнє та формувати життєві плани, реалізовувати власні плани соціально-прийнятним шляхом.

Корекційна робота буде ефективнішою, якщо паралельно

ТНПУ MAGISTERIUM

учасник програми отримуватиме необхідні для нього соціальні послуги, що допоможуть у подоланні складних життєвих обставин або інших факторів, які підвищують ризик вчинення цієї особою насильницьких дій. Успіх реалізації корекційної програми значною мірою залежить від професійної компетентності фахівців, які працюють з клієнтом, рівня їхньої підготовки, врахування ними потреб та запитів клієнта, застосування в роботі інтерактивних методів і творчих підходів[8].

У роботі з ситуацією насильства в сім'ї слід враховувати такі особливості клієнтів: травматичний досвід у дитинстві; відсутність чітких цілей стосовно власного майбутнього; перевага деструктивних способів спілкування в сім'ї; відсутність навичок конструктивної взаємодії; внутрішньо-особистісні порушення. Основними технологіями соціально-психологічної допомоги жінкам-жертвам насильства в сім'ї є консультування, діагностика, психокорекція та робота зі співзалежністю. Ці технології можна застосовувати як в індивідуальних, так і в групових формах роботи [1; 8].

Консультативні стратегії ґрунтуються на: проведенні первинного інтерв'ю; наданні підтримки; заохочуванні вираження почуттів; акцентуванні на позитивних якостях постраждалої; наданні інформації; аналізі альтернатив; виробленні подальшого плану дій; адвокатуванні та захисті інтересів.

Висновок. Насильство в сім'ї є однією з домінантних комплексних соціальних проблем в Україні. Її розв'язання пов'язане насамперед з ідентифікацією насильства в усіх його видах, формах та проявах; дієвою системою правової допомоги жертві насильства; подоланням його наслідків як для жертви, так і для сім'ї в цілому як цілісної системи за допомогою діяльності соціальної мережі підтримки, до якої належать як державні, так і недержавні установи і організації; корекційною роботою спеціально навчених фахівців із особами, які вчиняють насильство в сім'ї; його профілактикою на різних етапах з різними цільовими групами.

Один з напрямів подальшого дослідження вбачається у розробленні критеріїв ефективності корекційної роботи з

чоловіками та їх впровадження у практичну діяльність соціальних працівників.

Список використаних джерел:

1. Белова О. Н., Акутина С. П. Женское насилие в семье как социальная проблема. *Социодинамика*. 2019. № 3. С. 18-26. DOI: 10.25136/2409-7144.2019.3.29282.
2. Драгель Л. В. Легитимация и насилие. *Философия и культура*. 2017. № 6.
3. Колінько О. О. Жінка як жертва доведення до самогубства. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 319-322.
4. Ловцова Н. И. Насилие в семье или насилие над семьей. Журнал исследований социальной политики, 2018. Т.16. № 3. DOI: <https://doi.org/10.17323/727-0634-2018-16-3-529-536>. (дата звернення: 28.09.2020).
5. Меликов Ф. А. К вопросу об определении понятия «насилие». *Полицейская деятельность*. 2015. № 3. С. 127-131. DOI: 10.7256/2222-1964.2015.3.15499.
6. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання : навч.-метод. посіб. / уклад.: А. В. Запорожцев, А. В. Лабунь, Д. Г. Заброда. Київ, 2012. 246 с.
7. Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім'ї : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужі, І. В. Опришка, О. Г. Кулика. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 2005. 124 с.
8. Предместников О. Г. Насильство в сім'ї як злочин: причини, виявлення і розслідування (Тактико психологічні основи) : монографія. Херсон : Айлант, 2008. № 2. 172 с. С. 81-89. DOI: 10.7256/2454-0757.2017.6.21240.
9. Шипунова Т. В. Агрессия и насилие как элементы социокультурной реальности. *Социологические исследования*. 2002. № 5. С. 67-76.